

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی

سال پانزدهم، شماره ۵۵، تابستان ۱۴۰۰
صفحه ۲۳ تا ۴۰

الزامات محیط زیستی در قراردادهای بالادستی نفت و گاز ایران پس از انقلاب اسلامی

حسن عزیزی / دکتری مدیریت قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز از دانشگاه علامه طباطبائی
h.azizi88@yahoo.com

چکیده

هدف از این پژوهش، مقایسه الزامات محیط زیستی در قراردادهای بالادستی نفت و گاز در ایران با تأکید بر قراردادهای پس از انقلاب اسلامی است. پرسش اصلی این است که الزامات محیط زیستی در قراردادهای بالادستی نفت و گاز پس از انقلاب اسلامی کدامند و دستاوردهای مثبت انقلاب اسلامی در این حوزه چیست؟ این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی، به بررسی الزامات محیط زیستی در قراردادهای بالادستی نفت و گاز پس از انقلاب اسلامی پرداخته و تحول آن نسبت به قراردادهای پیش از انقلاب را تحلیل نموده است. تصویب و ابلاغ سیاست‌های کلی محیط زیست توسط مقام معظم رهبری، شامل پانزده سیاست پیشرفته، بزرگ‌ترین دستاورد محیط زیستی در این زمینه می‌باشد. مقایسه ملاحظات محیط زیستی IPC با قانون نفت ۱۳۵۳ گویای آن است که الزامات آن قانون، کلی، ناقص و ناکارآمد است و قابل قیاس با مباحث محیط زیستی پیشرو مدل IPC نیست.

کلیدواژه: الزامات محیط زیستی، قراردادهای بالادستی نفتی، انقلاب اسلامی.

تاریخ تأیید ۱۴۰۰/۴/۲۵

تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۱۲/۰۴

مقدمه

هدف از این مقاله شناخت الزامات محیط زیستی در قراردادهای بالادستی نفت و گاز در ایران پس از انقلاب اسلامی می‌باشد، بر همین مبنا پرسش اصلی این است که این الزامات کدامند و در مقام مقایسه با پیش از انقلاب، تا چه اندازه پیشرفت حاصل کرده‌اند؟ صنعت جهانی نفت شامل قدرت و ثروت فراوانی است. در بسیاری از کشورها، چه صادرکننده نفت و چه واردکننده آن، نفت، اقتصاد را قبضه کرده و کشورهای دارای منابع نفتی، با دقت از این ثروت حفاظت می‌کنند (Johnston, 1994:1).

قراردادهای بالادستی نفت و گاز با هدف جذب سرمایه‌گذار خارجی منعقد می‌شوند، به لحاظ تاریخی، محیط زیست در مرکز توجهات ترتیبات قراردادی نفتی جهان قرار نداشته است. بسیاری از تولیدکنندگان با مشکل انتخاب بین تشویق سرمایه‌گذاران خارجی برای افزایش رشد اقتصادی و تقویت حفاظت از محیط زیست در راستای توسعه پایدار مواجهه‌اند. با این وجود کشورهای در حال توسعه به خاطر شرایط خاص اقتصادی خود، مجبور به اولویت دادن به گزینه اول هستند. در نتیجه، قراردادهای نفتی جدید، برای توسعه انرژی در قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم کافی نیستند، زیرا در تدوین مقررات محیط زیستی ناکام بوده و در پرداختن به موضوع توسعه پایدار شکست خورده‌اند. (کاظمی نجف آبادی، ۱۳۹۶: ۳۸۵). صنعت نفت و گاز، ظرفیت بزرگی از مخاطرات محیط زیستی را در بردارد و می‌تواند در سطوح مختلفی بر هوا، آب و خاک و همه‌ی موجودات سیاره‌ی ما تأثیرگذار باشد. گسترده‌ترین و خطرناک‌ترین نتیجه فعالیت‌های بالادستی صنعت نفت و گاز "آلودگی" است. ورود میلیون‌ها لیتر نفت خام به دریاها بر اثر حوادث مختلف دریایی، تخلیه هزاران لیتر زائدات نفتی به محیط زیست، آلودگی‌های ناشی از فعالیت پالایشگاهها، حجم عظیم پساب‌های صنایع و دیگر آلودگی‌های محیط زیستی که به گونه‌ای به مواد نفتی بازمی‌گردد، علامت هشدار است به وسعت دهکده جهانی، که ضرورت پرداختن به محیط زیست را در این حوزه روشن می‌نمایند (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۱۳).

در قانون اساسی مشروطیت و متمم آن، در مورد محیط زیست، منابع طبیعی و نظائر آن حتی به اندازه دانش روز بشری، مطلبی ذکر نشده است.

۱- پیشینه پژوهش

پژوهش الزامات حقوقی محیط زیستی صنعت بالادستی نفت و گاز در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران (مشهدی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲) اگرچه به مرور این اسناد پرداخته، اما فاقد نگرش تطبیقی و نتایج تحلیلی است. مقاله بررسی تطبیقی ملاحظات محیط زیستی در قراردادهای

بین‌المللی به تجزیه و تحلیل شروط محیط زیستی مندرج در این قراردادها و ضوابط محیط زیستی قراردادهای نفتی ایران پرداخته است و چنین نتیجه‌گیری کرده است علاوه بر تدوین قوانین و مقررات، سیستم نظارتی جامعی را بر اجرای قراردادها برای اجرای شروط محیط زیستی اعمال شود (زین‌الدین، شاهرادی، ۱۳۹۴: ۲۱۷). در این بررسی امکان مقایسه با قراردادهای پیش از انقلاب وجود ندارد. پژوهش "مقایسه بین‌المللی مناطق پیشرو تولیدکننده نفت و گاز از نظر الزامات محیط زیستی" به مقایسه مناطق عمده تولیدکننده نفت و گاز جهان از نظر سیاست‌های محیط زیستی، قوانین و سیستم‌های نظارتی پرداخته شده و الزامات محیط زیستی از ابعاد شفافیت، سختگیری و پیروی از قوانین را در مراحل اخذ مجوز، عملیات و خاتمه پروژه در مناطق عمده نفت خیز ایالات متحده بررسی نموده است اما این پژوهش به تحلیل مبانی حقوقی آنها نپرداخته است (Canadian Association of Petroleum Producers, www.capp.ca). اچ دی پارکر^۱ و جی دی پیت^۲ در کتاب "ابزار کنترل آلودگی نفت و پساب‌ها" صرفاً به تبیین عدم کفایت کنترل آلودگی نفتی و قانون‌گذاری بین‌المللی بسنده نموده‌اند (Parker & Pitt, 1987: 19-37).

۲- روش تحقیق

مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی به صورت نظری به بررسی الزامات محیط زیستی در قراردادهای بالادستی نفت و گاز پرداخته و پیشرفت‌های حاصله در این مورد پس از انقلاب اسلامی را مورد تحلیل قرار داده است. بر اساس این چارچوب، با بررسی مدل قراردادی بیع متقابل که پس از انقلاب اسلامی در ایران رواج پیدا کرده و مدل IPC، از طریق بررسی اسنادی نشان می‌دهیم طبق معیارهای مفروض، پیشرفت قابل توجهی در این زمینه روی داده است.

۳- چارچوب نظری: رابطه محیط زیست و انرژی

صنعت تولید نفت و گاز در سال‌های گذشته، رشد بالایی داشته است. این افزایش در تقاضای جهانی برای نفت و گاز منجر به افزایش تولید برای برآورده نمودن تقاضای انرژی شده است. تخمین زده می‌شود که مجموع تولید نفت از ۸۰ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۰۳ به ۱۱۸ میلیون بشکه در سال ۲۰۳۰ برسد (Ngene, Tota, 2016: 64-73). سوزاندن سوخت‌های فسیلی (مانند زغال سنگ، نفت و گاز طبیعی) منجر به انتشار حجم عظیمی از دی‌اکسید کربن (و دیگر گازهای گلخانه‌ای) به اتمسفر می‌شود که اثرات محیط زیستی گسترده‌ای به دنبال دارند. گستره‌ی کامل

^۱-H.D. Parker & G.D. Pitt

این اثرات تاکنون شناخته شده نیست ولی شامل این موارد می شوند: افزایش درجه حرارت کره زمین، اسیدی شدن اقیانوس، بالا آمدن سطح آب دریاها، طیفی از دیگر اثرات بر روی آب و هوا، مخاطرات طبیعی، کشاورزی و غیره که بیشتر آنها می توانند در آینده افزایش یابند. در حالیکه کشاورزی و تغییر کاربری زمین منجر به انتشار دی اکسید کربن و دیگر گازهای گلخانه‌ای به ویژه متان می شوند، سوخت‌های فسیلی، مخصوصاً زغال سنگ و نفت، تولیدکننده بیشترین گازهای آلاینده گلخانه‌ای ناشی از فعالیت‌های انسانی (آنتروپوژنیک) در مقیاس جهانی هستند (Allison, Mandler, 2018: 1-2). دامنه فعالیت‌های محیط زیستی شامل فعالیت‌های اقتصادی است که هدف اصلی آن کاهش یا حذف فشار بر محیط زیست یا استفاده از منابع طبیعی است. ماهیت فنی و معیار فعالیت‌های حفاظت از محیط زیست و مدیریت منابع حفاظت از محیط زیست آن دسته از فعالیت‌هایی هستند که هدف آن پیشگیری، کاهش و حذف آلودگی و دیگر نمودهای تخریب محیط زیست است (Schenau, ۲۰۱۸: ۵).

۴- انقلاب اسلامی و تحولات محیط زیست

تخریب محیط زیست و بهره برداری بیش از حد منابع در کشور ما همانند بسیاری از کشورهای جهان در طی قرن گذشته چشم گیر بوده و در سال ۱۳۵۰ سازمان حفاظت محیط زیست و شورای عالی حفاظت محیط زیست تشکیل شد و در سال ۱۳۵۳ به دنبال برپایی کنفرانس جهانی محیط زیست در استکهلم قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست تصویب شد و این سازمان از نظر تشکیلاتی تا اندازه‌ای از ابعاد و کیفیت سازگار با ضرورت‌های برنامه‌های رشد و توسعه برخوردار شد. با پیروزی انقلاب اسلامی اهم دستاوردهای محیط زیستی عبارتند از: تصویب اصل پنجاهم قانون اساسی در آذرماه ۱۳۵۸ به عنوان مترقی‌ترین اقدام در زمینه‌ی حفاظت از محیط زیست به عنوان وظیفه عمومی و ممنوع دانستن فعالیت‌های اقتصادی که با آلودگی و تخریب محیط زیست ملازمه پیدا می کند؛

تصویب و ابلاغ سیاست‌های کلی محیط‌زیست توسط مقام معظم رهبری.

تصویب قوانین جلوگیری از آلودگی هوا، مدیریت پسماندها، هوای پاک، حفاظت، احیاء و مدیریت تالاب‌ها، اصلاح قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، اصلاح قانون شکار و صید، قانون تجمیع عوارض و الحاق به پروتکل مونترال با هدف حفاظت از لایه اوزون و الحاق جمهوری اسلامی ایران به بسیاری از کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی دیگر؛

استقرار نظام ارزیابی محیط زیستی برای بسیاری از پروژه‌ها برای طرح بزرگ تولیدی و عمرانی؛ ارتقای کیفیت سوخت با حذف سرب از بنزین؛ ایجاد آزمایشگاه‌های معتمد محیط زیست کشور؛

اصلاح ساختار شورای عالی حفاظت محیط زیست؛ تصویب و اعطای جایزه ملی محیط زیست؛ اجرای پروژه‌های بین‌المللی حفاظت در قالب برنامه‌های توسعه محیط زیستی UNEP؛ شکل‌گیری و برگزاری نمایشگاه‌های بین‌المللی محیط زیست؛ تشکیل کارگروه انتخاب صنایع سبز و صنایع برگزیده سبز کشور با هدف ترغیب و تشویق صنایع جهت رعایت ملاحظات زیستمحیطی در فرایند تولید؛ تهیه و تصویب برنامه‌های ملی ۵ ساله کشور با لحاظ محیط‌زیست (برنامه اول، دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم توسعه)؛ (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

۴-۱ محیط زیست در برنامه‌های توسعه

پیش از انقلاب اسلامی امر برنامه‌ریزی تحت عنوان قانون اول برنامه هفت ساله عمرانی (۱۳۲۷ تا ۱۳۳۳) آغاز شد. این برنامه بدون توجه به موضوعات محیط زیستی تدوین شد. به جز منظور نمودن اعتباری در برنامه دوم برای جنگلها، برنامه‌های هفت ساله عمرانی دوم، سوم و چهارم نیز در موضوع محیط زیست ساکت هستند. برنامه عمرانی پنجم (۱۳۵۲ تا ۱۳۵۶)، تحت تاثیر تحولات بازار بین‌المللی نفت که منجر به بالا رفتن قیمت نفت و افزایش درآمدهای نفتی شده بود، مورد تجدید نظر قرار گرفت. بخش ششم این قانون به حفاظت محیط زیست اختصاص دارد و در مقدمه آن آمده است در این برنامه به علت تنگناهای اطلاعاتی به مسئله حفاظت محیط زیست به صورت پیشگیری و با استفاده از تجربیات کشورهای صنعتی توجه شده است و ذیل عنوان خط مشی‌ها و سیاست‌های اساسی تصریح شده از آنجایی که حفاظت محیط زیست برای اولین بار در برنامه‌های عمرانی کشور منظور گردیده است، بالطبع جلوگیری کامل از منابع آلوده‌کننده در دوره کوتاه مدت امکان‌پذیر نمی‌باشد، در این قانون هماهنگی برنامه‌ها به شورای عالی محیط زیست تفویض شده است و در سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و تولیدی، رعایت ضوابط کیفی حفظ و احیا و بهبود محیط زیست و اجتناب از اثرات منفی آن لازم شمرده شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۵۴: ۷۱۲۴). روندهای تصمیم‌گیری در ایران حاکی است در سال ۱۳۳۲ با ملی شدن صنعت نفت، ایران از حق خود برای تعیین قیمت نفت در سطح دنیا استفاده کرد. با افزایش درآمدهای نفت ایران در قبل از انقلاب برنامه‌های جاه طلبانه طرح شد تا کشور را از حالت تقریباً کشاورزی به اقتصادی صنعتی در دو دهه تبدیل کند. راه اندازی صنایع، همراه با رشد جمعیت، باعث افزایش شهرنشینی، بالا رفتن سطح زندگی و گسترش فناوریهای نوین شد. توسعه اقتصادی و تخریب محیط زیست، جانشین محیط زیست سالم، وسیع و آرام شد (جهانگرد، ۱۳۹۵: ۱۰۷).

قانون برنامه اول توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۲-۱۳۶۸) مصوب بهمن ماه ۱۳۶۸ مجلس شورای اسلامی در تبصره ۱۳ بیان می‌دارد: به منظور فراهم نمودن امکانات و تجهیزات لازم جهت پیشگیری و جلوگیری از آلودگی ناشی از صنایع آلوده کننده، کارخانه‌ها و کارگاه‌ها موظفند یک در هزار از فروش تولیدات خود را با تشخیص و تحت نظر سازمان حفاظت محیط زیست صرف کنترل آلودگیها و جبران زیان ناشی از آلودگیها و ایجاد فضای سبز نمایند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۵۴: ۷۱۲۴). در این برنامه فقط به کنترل آلودگی پرداخته شده است

قانون برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴) مصوب آذرماه ۱۳۷۳ مجلس شورای اسلامی؛ از جمله اهداف کلان این قانون حفظ محیط زیست و استفاده بهینه از منابع طبیعی کشور می‌باشد در بند و تبصره ۱۹ در مورد صرفه جویی و منطقی کردن مصرف انرژی و حفاظت از محیط زیست دولت را موظف به انجام اقداماتی نموده است. در تبصره ۸۲ تأکید شده که کلیه فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی با رعایت ملاحظات محیط زیستی چون مطالعات امکان سنجی، لزوم توجه به اهداف توسعه پایدار، بهره برداری از منابع طبیعی براساس توان بالقوه محیط زیست و کاهش در آلودگی ناشی از سوخت‌ها صورت پذیرد و در تبصره ۸۳ تأکید شده شبکه‌های فاضلاب صنعتی براساس استانداردهای محیط زیست اجرا شوند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۳: ۶۳۳). در این قانون تبصره‌های ۸۱، ۸۲ و ۸۳ مستقیماً به حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی تأکید نموده‌اند.

قانون برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹) مصوب فروردین ماه ۱۳۷۹ مجلس شورای اسلامی، فصل دوازدهم در قالب دوماده به سیاست‌های محیط زیستی پرداخته است. اهم نکات ماده ۱۰۴ عبارتند از: بهره برداری از منابع طبیعی براساس توان بالقوه محیط زیستی تقویت و پشتیبانی از سازمان‌ها غیر دولتی مرتبط، تطبیق مشخصات فنی واحدهای تولیدی با ضوابط محیط زیستی برای کاهش آلودگی‌ها و در ماده ۱۰۵ به لزوم ارزیابی محیط زیستی کلیه طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی و خدماتی تأکید شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۹: ۱۵۶۷). در این قانون نخستین بار مقررات مختلف به صورت مجموعه‌ای از مواد قانونی ارائه شده‌اند و فصل دوازدهم آن اختصاص به «سیاست‌های محیط زیستی دارد».

قانون برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۷-۱۳۸۳) مصوب شهریور ماه ۱۳۸۳ مجلس شورای اسلامی، اهم نکات مندرج در این قانون عبارتند از:

- ماده ۳۴- حفاظت از محیط زیست و تعیین حریم‌ها و پهنه بندی نواحی ساحلی و آب‌های داخلی و بین‌المللی
- ماده ۵۹- برآورد ارزش‌های اقتصادی منابع طبیعی و محیط زیستی و هزینه‌های ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست
- ماده ۶۰- گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی محیط زیست، تقویت ساختارهای مناسب برای فعالیت‌های محیط زیستی
- ماده ۶۱- پایش منابع آلوده کننده، ارائه برنامه مدیریت پسماند
- ماده ۶۴- ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار به منظور حفظ محیط زیست و ایجاد نظام اطلاعات محیط زیستی کشور
- ماده ۶۵- لزوم تدوین اصول توسعه پایدار بوم شناختی
- ماده ۶۷- لزوم تدوین برنامه زیست بومی در زیست بوم‌های حساس
- ماده ۶۸- تأسیس صندوق ملی محیط زیست
- ماده ۶۹- تنظیم سند ملی آمایش در سطوح کلانی چون حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست
- ماده ۱۳۵- حفظ محیط زیست از جمله امور حاکمیتی شمرده شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۳). فصل پنجم این قانون به حفظ محیط زیست اختصاص دارد و بسیاری از مواد قانون برنامه سوم در این قانون تنفیذ شده است و اقتصاد محیط زیست نیز در ماده ۵۹ و برخی مواد دیگر ذکر شده است.
- قانون برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰) مصوب دی ماه ۱۳۸۹ مجلس شورای اسلامی، اهم تکالیف محیط زیستی در این قانون عبارتند از:
- ماده ۱۳۴- اعمال مشوق‌های صرف جویی انرژی برای حفاظت از محیط زیست
- ماده ۱۶۳- لزوم تدوین طرح جامع حمل و نقل کشور برای دستیابی به جایگاه مناسب محیط زیست
- ماده ۱۸۴- تعیین شورای عالی حفاظت از محیط زیست به عنوان نهاد ملی مسئول ارزیابی راهبردی محیطی برنامه‌های توسعه
- ماده ۱۸۷- تدوین و اجرای برنامه مدیریت یکپارچه زیست بومی و برنامه عملیاتی حفاظت و بهره برداری پایدار از تنوع زیستی زیست بوم‌های حساس و شکننده کشور برای حفاظت، احیا و بهره برداری پایدار از محیط زیست، منابع طبیعی و تنوع زیستی، شناسایی مناطق ساحلی و دریایی باحساسیت بالای محیط زیستی

ماده ۱۸۸- لزوم تدوین ضوابط و استانداردهای محیط زیستی مشخص شفاف و ثابت
 ماده ۱۸۹- لزوم تدوین آیین نامه اجرای ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار به منظور حفظ محیط زیست، ایجاد نظام اطلاعات محیط زیستی کشور
 ماده ۱۹۲- لزوم ارزیابی اثرات محیط زیستی طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ، تطبیق مشخصات فنی با ضوابط و استانداردهای محیط زیستی، برآورد ارزشهای اقتصادی منابع طبیعی و هزینه‌های ناشی از آلودگی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی). فصل ششم این قانون با عنوان توسعه منطقه‌ای به توسعه پایدار و محیط زیست پرداخته است.

قانون برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶) مصوب خرداد ماه ۱۳۹۹ مجلس شورای اسلامی، براساس ماده ۲ این قانون موضوعات خاص راهبردی در مورد آب و محیط زیست از مسائل محوری برنامه است. بخش نهم این قانون به محیط زیست و منابع طبیعی اختصاص یافته است، در ماده ۳۸ دولت موظف شده است نظارت بر ارزیابی راهبردی محیط زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ی و ارزیابی اثرات محیط زیستی (EIA) برای طرح‌های بزرگ انجام دهد، اجرای برنامه‌های عمل حفاظت احیاء مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور، تأمین سهم دولت در پروژه‌های بین‌المللی محیط زیستی مشترک با دولت‌ها نظارت بر اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند، تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفاء حریق، احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگلها (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

برنامه‌های پنج‌ساله توسعه معمولاً تحت تأثیر گفتمان‌های گوناگونی است که در جامعه شناسی محیط زیست، تحت عنوان گفتمان‌های محیط زیستی معروف و از پیشینه‌ی مناسبی برای تجزیه و تحلیل برخوردار است. از نظر تئوریک گفتمان محیط زیستی در قالب دو گفتمان محیط زیست‌گرایی، گفتمان زیست بوم‌گرایی مطرح نظر قرار گرفته است نتایج بررسی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه نشان می‌دهد که در قسمت اعظم برنامه‌ها به ویژه در برنامه‌های اول تا سوم توسعه، گفتمان محیط زیست‌گرایی غالب بوده و برنامه چهارم و پنجم توسعه نیز تحت تأثیر گفتمان زیست بومی طراحی و برنامه‌ریزی شده است. علاوه بر این در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، توجه چندانی به عدالت محیط زیستی نشده است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۲).

۵-۱ محیط زیست و قوانین و مقررات نفتی در اسناد بالادستی ج.ا.ایران

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به اقتضای کلی بودن مباحث، مقرر خاصی در مورد نفت و گاز و فعالیت‌های بالادستی وجود ندارد، اصل ۴۳ بر استقلال اقتصادی تأکید می‌کند. اصل ۴۴، بخش دولتی اقتصاد را شامل کلیه صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ و... دانسته است و سرمایه‌گذاری، مالکیت و مدیریت در فعالیت‌های شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های استخراج و تولید نفت خام و گاز و معادن نفت و گاز براساس بند (ج) ماده ۳ قانون اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، در انحصار دولت باقی مانده‌اند.

از سوی دیگر، اصل ۵۰ قانون اساسی بیان می‌دارد «در جمهوری اسلامی حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند وظیفه‌ی عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است. در قانون نفت مصوب ۱۳۶۶/۰۷/۰۹، منابع نفتی و عملیات نفتی تعریف شده و ایجاد شرایط ایمنی و بهداشت صنعتی و حفاظت از محیط در مقابل آلودگی ذکر شده است. بر اساس ماده ۷ این قانون، وزارت نفت مکلف است که در جریان عملیات نفتی ضمن برنامه ریزی صحیح، کار نظارت و مراقبت کامل جهت صیانت ذخایر نفتی و حفاظت منابع و ثروت‌های طبیعی و تأسیسات و جلوگیری از آلودگی محیط زیست (هوا، آب و خاک) را با هماهنگی سازمان‌های ذی‌ربط به عمل آورد.

در قانون اساسنامه شرکت ملی نفت ایران مصوب ۹۴/۰۵/۰۶ در بند ۱۵ ماده ۶ حفظ محیط زیست مطابق قوانین و مقررات و استانداردهای مربوط و در بند ۲۱ تهیه پیوست حفاظت از محیط زیست در کلیه پروژه‌های مرتبط با قراردادهای مهم از وظایف شرکت دانسته شده است. این موضوع در بند ۲۳ ماده ۵۲ مبنی بر حفظ محیط زیست و سلامت در تمام حوزه‌های فعالیت شرکت، از جمله وظایف مدیرعامل شمرده شده است. همچنین در تبصره ذیل ماده ۸۰ اساسنامه شرکت موظف است در حوزه‌های جغرافیایی فعالیت خود نسبت به ایفای مسئولیت‌های اجتماعی، در قالب توسعه پایدار و حفاظت محیط زیست، مستقیماً و یا از طریق شرکت‌های طرف قرارداد در چارچوب بودجه سنواتی شرکت اقدام نماید (روزنامه رسمی شماره ۴۵۰/۱۱۵۸۲). بر اساس بند الف ماده ۴۸ قانون برنامه ششم توسعه، دولت بایستی کلیه طرح‌های جمع‌آوری، مهار، کنترل و بهره‌برداری از گازهای همراه تولید و مشعل در کلیه میادین نفتی و تأسیسات صنعت نفت را واگذار نماید به گونه‌ای که تا پایان برنامه حداقل نود درصد (۹۰٪) گازهای مشعل مهار و کنترل شده باشد.

۶-۱ چارچوب‌های قراردادی در حقوق نفت و گاز ایران

به طور کلی، قراردادهای حقوقی نفت و گاز به دو بخش پیمانی و امتیازی تقسیم می‌شوند. قراردادهای پیمانی نیز به قراردادهای خرید خدمت و مشارکت در تولید منقسم می‌گردند. توافقنامه‌های خرید خدمت فنی، قراردادهای خرید خدماتی همراه با مخاطره، بیع متقابل و مدل جدید قراردادهای نفتی ایران موسوم به IPC^۱ از نوع قراردادهای خرید خدمت محسوب می‌شوند. گفتمانی است پس از انقلاب اسلامی قراردادهای نفتی موسوم به بیع متقابل در جمهوری اسلامی ایران رایج بوده‌اند. بیع متقابل (Buy-Back) قراردادی است که به موجب آن شرکت نفتی خارجی، کلیه هزینه‌های سرمایه‌گذاری، اعم از تأمین مالی پروژه، خرید تجهیزات، نصب، راه‌اندازی و کلیه هزینه‌های استفاده از نیروی انسانی و هزینه‌های عملیاتی تا مرحله اکتشاف یا توسعه میادین نفتی یا گازی خاص را به عهده می‌گیرد و شرکت ملی نفت توافق می‌کند کلیه خدمات پیمانکار اعم را از طریق فروش مستقیم نفت یا گاز حاصله از همان میدان به پیمانکار طرف قرارداد یا از طریق تخصیص عواید حاصل از سهم گاز یا نفت طرف قرارداد که توسط شرکت ملی نفت ایران به طرف‌های ثالث فروخته شده را طی اقساط معینی و در مدت زمان معلوم جبران نماید. در مدل IPC، مطابق قوانین کشور، هیچ مالکیتی منتقل نخواهد شد. مراحل اکتشاف، توسعه و تولید یکپارچه بوده، تولید صیانتی، حفظ ظرفیت تولید و ازدیاد برداشت مورد توجه می‌باشد. طرح ارزیابی پیامدهای محیط زیستی، ایمنی، امنیتی، اجتماعی و بهداشتی موسوم به (ESHIA) در مدل جدید قراردادهای نفتی نقطه عطفی در توجه به محیط زیست می‌باشد.

۶-۱-۱ بررسی ابعاد محیط زیستی در قراردادهای بیع متقابل

قانون نفت ۵۳ که تا تصویب قانون اصلاح قانون نفت ۱۳۶۶ مصوب ۱۳۹۰ همچنان اعتبار داشت، تنها اجازه انعقاد قراردادهای پیمانکاری را در صنایع بالادستی به شرکت ملی نفت ایران می‌داد. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۵۷، تأکید بر عدم اعطای هر گونه امتیاز به شرکت‌های خارجی و لزوم انجام عملیات نفتی توسط شرکت ملی نفت، یا تحت نظارت کامل این شرکت بیشتر شد. در قانون بودجه ۱۳۷۳ برای اولین بار از این نوع قرارداد با عنوان "بیع متقابل" نام برده شده، در بیع متقابل، شرکت نفتی خارجی متعهد به تأمین سرمایه و اجرای عملیات نفتی می‌گردد، در مقابل شرکت ملی

^۱-Iranian Petroleum Contract

^۲- Environmental, Social and Health Impact Assessment

نفت ایران، باز پرداخت هزینه‌ها و سود شرکت نفتی را از طریق فروش مستقیم نفت و گاز حاصله از انجام عملیات به شرکت نفتی یا به وسیله پرداخت عواید ناشی از فروش سهم نفت و گاز اختصاص یافته برای بازگشت هزینه و سود به طرف ثالث انجام می‌دهد (کاظمی نجف آبادی، ۱۳۹۶: ۲۲۲-۲۲۳)

قرارداد بیع متقابل در صنایع نفت و گاز در حقیقت حالتی خاص از قراردادهای خرید خدمت است، این قراردادها در ۸ تا ۱۰ قسمت جداگانه تنظیم می‌شوند، در ضمن بسته به نوع قرارداد و توافق، چند پیوست نیز به آن اضافه می‌شود (گروه پژوهش مدرسه عالی حقوق، ۱۳۹۳: ۸۳). در این نوع قراردادها، مباحث مرتبط با موضوع این مقاله در خصوص مسائل محیط زیستی در قسمتی از بخش ۸ تحت عنوان کلیات ذکر شده است که به شرح ذیل می‌آید:

طرفین قرارداد متعهد می‌شوند در انجام عملیات توسعه نسبت به مسائل محیط زیستی حساس باشند و منافع نسل حاضر و نسل آینده را در نظر بگیرند. پیمانکار باید شرایط ایمنی و نیروی کار و مسائل محیط زیستی را در حد استانداردهای بالا رعایت کند. برای تأمین این هدف طرفین باید: الف) عملیات توسعه را به گونه‌ای اجرا کنند که اصول تصریح شده در قوانین و آیین‌نامه‌های بین‌المللی و ایران را تأمین کنند.

ب) اطمینان حاصل کنند که نیروهای کار، پیمانکاران اصلی و پیمانکارهای فرعی برای رعایت مسائل ایمنی، سلامت در حین کار و مسائل محیط زیستی آموزش‌های لازم را دیده‌اند.

ج) از بروز صدمات جانی و بیماری‌های ناشی از کار جلوگیری کنند.

د) از روش‌هایی استفاده کنند که تولید ضایعات محیط زیستی را به حداقل برسانند.

ه) از نشت نفت و مواد شیمیایی جلوگیری به عمل آورند و در صورت بروز چنین مشکلی، ضایعات به وجود آمده را جبران کنند.

و) به طور مرتب عملیات انجام شده را بازنگری کرده و نواقص آن را برطرف نمایند.

در بند ۹ بخش ۴ حقوق و تعهدات قراردادهای بیع متقابل، ذیل عنوان معیارهای عمومی برای اجرای عملیات آمده است:

پیمانکار موظف است، عملیات توسعه را در حد استانداردهای پذیرفته و تجربه شده بین‌المللی در صنعت نفت جهان اجرا کند، چنین استانداردهایی در (برنامه کلان توسعه) ذکر شده است، اما به آن نیز محدود نمی‌شود، برای تأمین هدف مورد اشاره، پیمانکار موظف است:

تمام تلاش خود را به کار گیرد تا از وارد آوردن خسارت به منطقه عملیات، از طریق نشت نفت و مواد حفاری به منطقه جلوگیری کند.

در صورت بروز چنین خساراتی هزینه جبران آن به عهده پیمانکار است. اگر پیمانکار نتواند عملیات توسعه را در حد استانداردهای مذکور اجرا کند، باید هزینه‌های ناشی از آن را جبران کند و NIOC نسبت به باز پرداخت این هزینه‌ها تعهد ندارد. در بند ۱۰ اذیل عنوان چاه‌ها و بررسی‌ها آمده است، طراحی چاه‌ها و عملیات حفاری باید در حد تجربه‌های متداول در عرصه‌های بین‌المللی صنعت نفت انجام شود. به جز مواردی که خطر زیان بسیار عمده و یا خطر جانی در پیش باشد، پیمانکار حق ندارد بدون اجازه و تصویب NIOC یک چاه را ببندد و یا آن را رها سازد. (گروه پژوهش مدرسه عالی حقوق، ۱۳۹۳: ۱۰۹-۱۰۸).

دیگر مرتبط با جبران خسارت و مسئولیت‌های پیمانکار در مورد آلودگی‌ها است. در حالی که در چرخه‌ی حیات پروژه هیدروکربنی در مراحل اخذ مجوزها، عملیات و خاتمه پروژه دهها پرسش قابل طرح است که بایستی در قراردادها این مسائل موضوعیت داشته باشند.

۶-۱-۲ بررسی ابعاد محیط زیستی در مدل جدید قراردادهای نفتی ایران (IPC)

مدل جدید قراردادهای نفتی ایران، موسوم به IPC مدلی است که پیش‌بینی می‌شد حضور دوباره شرکت‌های نفتی بین‌المللی را در ایران رقم زند. در شرایطی که تاکنون عمدتاً نسل‌های اول تا سوم قراردادهای بیع متقابل زمینه‌ساز حضور شرکت‌های بزرگ نفتی در ایران بوده‌اند؛ شرایط بازارهای جهانی نسبت به سال‌هایی که قرارداد بیع متقابل به کار گرفته می‌شد تفاوت نموده و در نتیجه نیاز به قراردادهای جدید احساس شد. در قراردادهای جدید به تجربیات دیگر کشورها و به‌ویژه قراردادهای نفتی عراق توجه شده است.

۶-۱-۲-۱ الزامات مدل IPC

در قراردادهای جدید نفتی، «سیاست‌های کلان اقتصادی کشور در بخش نفت و گاز»، «تجارب حاصل از اجرای قراردادهای نفتی گذشته» و همچنین «بررسی مقایسه‌ای قراردادهای نفتی»، شکل‌دهنده نظام حقوقی-قراردادی جدید بوده‌اند. حفظ حاکمیت و مالکیت بر منابع نفت و گاز، منوط کردن بازپرداخت‌ها صرفاً از محل عواید حاصل از میدان، تقبل ریسک از سوی پیمانکار، تعیین نرخ بازگشت سرمایه متناسب با شرایط هر طرح و رعایت ایجاد انگیزه‌های لازم جهت به‌کارگیری روش‌های بهینه، تضمین برداشت صیانتی، رعایت مقررات محیط زیستی و قانون استفاده حداکثری از کالاها و خدمات داخلی، از جمله الزامات قوانین و مقررات داخلی است. روش‌های

بهینه‌سازی برداشت، تولید صیانتی و اجرای مقررات محیط زیستی در IPC مورد توجه جدی قرار گرفته است.

۶-۱-۲-۲ ویژگی‌های مدل جدید

در مدل IPC، مطابق قوانین کشور، هیچ مالکیتی منتقل نخواهد شد. سه مرحله اکتشاف، توسعه و تولید به صورت یکپارچه در نظر گرفته می‌شود. در کل مراحل، تولید صیانتی و در مرحله تولید، حفظ ظرفیت تولید و ازدیاد برداشت نیز مورد توجه خواهد بود. پرداخت به پیمانکاران، پس از شروع تولید آغاز خواهد شد و متناسب با وضعیت و شرایط میدان، متغیر است.

بخش چهارم قرارداد IPC به امور محیط زیستی، ایمنی و بهداشت (ESHIA) مربوط می‌شود و در نوع خود در قراردادهای نفتی پس از انقلاب اسلامی ایران، نقطه عطف مهمی محسوب می‌گردد.

۷-۱ طرح ارزیابی پیامدهای محیط زیستی، ایمنی، امنیتی، اجتماعی و بهداشتی (ESHIA) در IPC

پیمانکار باید مسئولیت تمامی قوانین، مقررات و قواعد دریایی و / یا در خشکی و همچنین جزئیات تعیین شده در فرایند هماهنگی، چه محلی، ملی یا بین‌المللی، در رابطه با ارزیابی همه پیامدهای محیط زیستی، ایمنی، امنیتی، اجتماعی و بهداشتی، و اقدامات احتیاطی مرتبط و یا ناشی از عملکرد قرارداد به منظور حفاظت از جمله، وظایف، خدمات، سلامت و ایمنی کارکنان شرکت ملی نفت ایران (NIOC)، پیمانکار، عموم مردم و برای حفاظت از اموال شرکت ملی نفت ایران، پیمانکار و اشخاص ثالث و حفاظت از جنبه‌های امنیتی، اجتماعی و زیست محیطی پروژه در منطقه قرارداد، را بر عهده بگیرد.

پیمانکار موظف است: (الف) با شیوه‌ای حساس نسبت به محیط زیست، به طوری که مردم امروز و نسل‌های آینده بتوانند از مدیریت عاقلانه‌تر منابع زمین بهره‌مند شوند؛ (ب) به طریقی که ایمنی، امنیت و سلامت در منطقه قرارداد را به نفع کارکنان هر یک از طرفین، پیمانکاران زیرمجموعه‌اش و عموم مردم تضمین کند. (ج) در راستای طرح توافق شده ESHIA،

^۱ ارزیابی پیامدهای محیط زیستی، اجتماعی، ایمنی، امنیتی و بهداشتی (ESHIA)، Environmental,

Social and Health Impact Assessment

^۲ National Iranian Oil Company (NIOC)، شرکت ملی نفت ایران مسئول برنامه‌ریزی و مدیریت

برتولید، بهره‌برداری، استخراج، پالایش، پخش و صادرات منابع نفت و گاز ایران و از بزرگ‌ترین شرکت‌های نفتی جهان است و در شهر تهران مرکزیت دارد.

عملیات‌های نفتی را انجام دهد. پیمانکار بنابراین باید عملیات نفتی را طبق قوانین و مقررات و استانداردهای متناسب و حساس نسبت به ایمنی، امنیتی، بهداشتی و محیط زیستی انجام دهد. به منظور ارائه و پیشنهاد طرح ESHIA به شرکت ملی نفت ایران، پیمانکار باید الف) در زمان مطالعات، شرایط حاکم بر محیط زیستی، اجتماعی، انسانی، جوامع محلی، ایمنی، امنیتی واقع در منطقه قرارداد و مناطق مجاور و یا همسایه آن را تعیین کند ب) اثرات احتمالی بر محیط زیست، ایمنی، امنیت، انسان‌ها، جوامع اجتماعی، محلی و گونه‌های گیاهی و جانوری واقع در ناحیه قرارداد و مناطق مجاور در نتیجه عملیات نفتی را معین کرده و برای بررسی طرفین، روش‌ها و اقدامات مورد نظر برای کاهش آسیب‌های محیط زیستی و انجام فعالیت‌های بازسازی سایت ارائه دهد.

پیمانکار بایستی در عمل، بهترین اقدامات بین‌المللی را در حوزه صنعت نفت اتخاذ و بر عملیات نفتی نظارت و اقدامات لازم و کافی، از جمله موارد ذیل را به کار گیرد:

ترویج و بکار بستن فرهنگ تعهد فعال و پیشگیرانه در میان تمام افراد درگیر و وابسته به عملیات نفتی و اقدام بر اساس بهترین شیوه‌ها و استانداردهای بین‌المللی صنعت نفت که با قوانین و مقررات کاربست پذیر بین‌المللی، از جمله کلیه قوانین و مقررات قابل اجرا در ایران؛ تطبیق می‌نماید.

به کار بستن تمامی تلاش برای جلوگیری از آسیب‌های محیط زیستی و برخی از اثرات سوء وارده بر محیط زیست، در راستای به حداقل رساندن این دسته از آسیب‌ها و اثرات متعاقب آن بر افراد و دارایی‌ها.

کسب اطمینان از این که کارکنان پروژه و پیمانکاران فرعی (مجریان ثانویه قرارداد) مربوطه، همگی آموزش دیده هستند و مطابق با سیاست‌ها و مقررات مرتبط با ایمنی، امنیت، بهداشت و محیط زیست مذکور در طرح توافقی ASHIA پروژه‌های بالادستی صنعت نفت، ایفای نقش می‌کنند.

بسط و تعمیم راهبردها و دستورالعمل‌های دقیق برای ESHIA به منظور حفاظت از محیط زیست، نظارت متوالی و حفظ تعاملات اجتماعی به عنوان یک شرط لازم برای کاربست عملیات و پروژه‌های نفتی. این دستورالعمل‌ها بایستی منطبق بر قوانین و مقررات ایران و مطابق با بهترین شیوه‌ها و عملکردهای بین‌المللی صنعت نفت و استانداردهای موجود در حوزه‌های زیر باشند، از جمله:

آلودگی هوا؛

حفاظت از آب‌های سطحی در برابر نشت و ریزش، از جمله آماده‌سازی و تهیه (الف) برنامه‌ای برای تزریق مجدد تمامی آب تولیدشده و (ب) پیشگیری از نشت و نفوذ، کنترل و انجام اقدامات متقابل (اقدامات پیش‌گیرانه و جبران‌کننده)

حفاظت از آب‌های زیرزمینی؛

مدیریت مواد زائد و پسماندها از جمله: (الف) مواد زائد جامد و (ب) مواد زائد مضر و خطرناک، با به حداقل رساندن تولید زباله و پسماند و تصفیه یا دفع هرگونه زباله تولیدشده بر مبنای یک روش سازگار با محیط‌زیست و با تمرکز بر کمینه‌سازی ضایعات، استفاده مجدد و بازیافت مواد؛

پیشگیری از آسیب‌رسانی یا فروپاشی (تضعیف و تخریب) معیشت و کیفیت زندگی جوامع پیرامونی و به حداقل رساندن اثراتی که ممکن است برخی از آنها تأثیر نامطلوبی را بر جای بگذارند؛

جبران به موقع خسارات و صدمات وارده به افراد و یا اموال ناشی از اثرات سوء عملیات نفتی؛ به حداقل رساندن اثرات ناشی از عملیات حفّاری، به خصوص در مناطق حساس مانند تالاب، با حفر چندین چاه از یک سکو یا بالشتک‌های حفّاری و با استفاده از تکنیک حفّاری چند جهتی (جهت‌دار)، افقی و چند شاخه‌ای؛

پیش‌گیری از ریزش و یا نشت نفت و مواد شیمیایی و پاک‌سازی و تصفیه هر آنچه ممکن است رخ دهد؛

حفاظت از گیاهان و جانوران (حیات وحش)؛

حفاظت از مکان‌ها و آثار باستانی و فرهنگی؛

حفاظت و صیانت معیشت و منبع درآمد محلی در برابر مردم بومی در حوزه عملیات نفتی؛ و پیمانکار بایستی دوره‌های آموزشی مرتبط با طرح توافقی ESHIA را مطابق با قوانین و مقررات ایران و بهترین شیوه‌ها و استانداردهای بین‌المللی صنعت نفت، عرضه و برگزار نماید.

اگر پیمانکار نتواند مطابق با الزامات و مقررات توافق شده ESHIA، عمل کند (در اجرای مقررات با شکست مواجه شود) و یا از قوانین کشور تخطی نماید و این قصور و تخطی‌ها منجر به آسیب‌رسانی به محیط، اجتماع (جامعه)، ایمنی، امنیت یا سلامت شوند، آنگاه پیمانکار بایستی مطابق با برنامه کاری و بودجه تصویب شده، همه اقدامات لازم و معقول را برای رفع این نواقص و اثرات ناشی از آن، به کارگیرد.

پیمانکار بایستی یک طرح جامع و کارآمد ESHIA را که دربرگیرنده موارد زیر باشد را تدوین و اجرا نماید:
 آزمایش منظم آب آشامیدنی؛
 کاربست برنامه ایمنی در سراسر دوره‌های ساخت و ساز و بهره‌برداری، از جمله:
 حفظ ایمنی اولیه و بازآموزی ایمنی و آموزش امنیت؛
 برگزاری جلسات کاربردی (آموزش همراه با تجهیزات و جعبه ابزار کاری) در آغاز هر روز کاری؛

ارائه یک موضوع ایمنی محور در آغاز هر جلسه،
 مجهز کردن افراد به تجهیزات حفاظت شخصی (بهره‌گیری از کلاه ایمنی، کفش و عینک ایمنی و وسایل حفاظت شنوایی)؛ در موارد موردنیاز)
 نصب مانیتورها در سایت‌های بزرگ احداثی و عملیاتی جهت کسب اطمینان از پایبندی به اصول ایمنی و مقررات حفاظت از محیط‌زیست.

اگر شرکت ملی نفت ایران دلیل کافی و مناسب بر این باور داشته باشد که هر سازه و یا تأسیساتی که توسط پیمانکار نصب و یا هرگونه عملیاتی که از سوی وی انجام گرفته است، مطابق با قوانین و مقررات ایران نیست و ممکن است مردم محلی و یا دارایی هر فرد را به خطر انداخته و آن را تهدید کند و یا باعث ایجاد آلودگی شود و یا سبب آسیب رساندن به حیوانات، گیاهان و یا محیط‌زیست تا درجه‌ای که شرکت ملی نفت آن را غیرقابل قبول بدانند، شود، آنگاه این امکان وجود دارد که شرکت ملی نفت به پیمانکار اطلاع دهد که به منظور دریافت تأییدیه کمیته مدیریت مشترک (JMC) بایستی سریعاً یک طرح عملیاتی اصلاحی تصویب و اقداماتی را برای کاهش و اصلاح چنین آسیب‌هایی در مدت‌زمان معقول، تعیین نماید. اگر شرکت ملی نفت ایران ضروری بدانند، ممکن است، لازم باشد تا پیمانکار تمام عملیات نفتی و یا بخشی از آن را متوقف سازد (به حالت تعلیق درآورد) تا بتواند اقدامات اصلاحی مناسب را اتخاذ و یا هرگونه خسارت وارده را جبران نماید.

پیمانکار باید اطمینان دهد که (الف) مطالعات و برنامه‌های مربوط به ESHIA تکمیل شده، برای کارکنان و پیمانکاران زیرمجموعه‌اش در دسترس هستند تا برای توسعه مناسب و آگاهی

^۱[hearing protection] [شنوایی شناسی] انجام اقدامات لازم و به کارگیری روش‌ها و وسایل موردنیاز برای

کافی از اقدامات و روش‌های حفاظت محیط زیستی، اجتماعی، ایمنی، امنیتی و بهداشتی در انجام عملیات نفتی استفاده شود. ب) قراردادهای مربوط به عملیات نفتی بین پیمانکار و پیمانکاران زیرمجموعه باید مقررات مندرج در اینجا و هر گونه اقدامات و روش‌های تعیین شده برای اجرای تعهدات پیمانکار در رابطه با محیط زیست تحت این قرارداد را شامل شود.

برای پیروی از الزامات ASHIA، پیمانکار باید کلیه برنامه‌های مقدماتی، اجرایی و احتمالی لازم را در هنگام انجام عملیات نفتی در منطقه قرارداد، مطابق با قرارداد، قوانین و مقررات ایران و مطابق با بهترین روش‌های بین‌المللی صنعت نفت، انجام دهد.

عبور پروژه از از پارک‌های خاص ملی، پناهگاه‌ها، جنگل‌ها، تالاب‌های ملی، ذخایر زیست کره و دیگر مناطق حساس محیط زیستی است، مجاز نخواهد بود.

با این حال، اگر هیچ‌گذر دیگری از طریق این مناطق برای رسیدن به یک نقطه خاصی وجود ندارد، فراتر از این مناطق، شرکت ملی نفت ایران با توجه به برنامه عملیاتی تنوع زیستی، باید به پیمانکار در گرفتن مجوز از متخصصان مناسب کمک کند.

-نتیجه‌گیری

با توجه به تحولات قانونی مثبت محیط زیستی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران به ویژه اصل پنجاهم قانون اساسی که حفاظت از محیط زیست را وظیفه عمومی تلقی نموده و فعالیت‌های اقتصادی ملازم با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن را ممنوع اعلام نموده، پانزده سیاست پیشرفته مصوب و ابلاغ شده توسط مقام معظم رهبری تحت عنوان سیاست‌های کلی حفاظت از محیط زیست مقررهای مندرج در شش برنامه توسعه‌ی پس از انقلاب اسلامی از جمله نظارت بر ارزیابی راهبردی محیط‌زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) در برنامه ششم می‌توان گفت اصول قانونی قراردادهای بالادستی صنعت نفت و گاز ایران پس از انقلاب اسلامی در حوزه‌ی محیط زیست، حالت آمره دارند و در قیاس با گذشته، قراردادهای پس از انقلاب اسلامی از جمله قراردادهای بیع متقابل در زمینه عمل به الزامات محیط زیستی تحول یافته به شمار می‌آیند. بی‌گمان، الزامات محیط زیستی در قوانین و قراردادهای پس از انقلاب اسلامی، رشد کمی و کیفی داشته و در مدل IPC عمل به الزامات و مقررات محیط زیستی نقطه‌ی عطف محسوب شده و به اوج خود رسیده است.

منابع و مأخذ:

- ابراهیمی، وحید، ۱۳۹۲ش، «نفت و محیط زیست»، فصلنامه بین‌المللی خبری، آموزشی، تحلیلی و پژوهشی **دنیای انرژی**، اتحادیه صادرکنندگان فرآورده‌های نفت، گاز و پتروشیمی ایران، بهار، شماره ۳.
- جهانگرد، اسفندیار، (۱۳۹۵)، «محیط زیست و برنامه‌های توسعه در ایران»، **فصلنامه اقتصاد محیط زیست و منابع طبیعی**، سال اول، شماره ۲، ص ۱۰۷.
- روزنامه رسمی کشور شماره ۴۵۰/۱۱۵۸۲ http://www.rrk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=۱۰۲
- ۴۶
- زین الدین، سید مصطفی. شاهمرادی، عصمت ۱۳۹۴ بر سی تطبیقی ملاحظاتی زیست محیطی در قراردادهای بین‌المللی نفت **مطالعات حقوق انرژی**، دوره ۱، شماره ۲، پاییز و زمستان، ص ۲۱۷
- صالحی، صادق، فیروزجانیان، علی اصغر، غلامرضا زاده، فاطمه (۱۳۹۳) تحلیل گفتمان محیط زیستی برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، **برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی** زمستان شماره ۲۱ ص ۷۲
- کاظمی نجف آبادی، عباس، ۱۳۹۵ش، «مالکیت نفت در قراردادهای نفتی بین‌المللی از منظر حقوق خصوصی»، **فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی**، دوره ۵، شماره ۱۸.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۹) معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی دفتر، مطالعات زیربنایی، اردیبهشت ۱۳۹۹، الزامات تحقق گام دوم انقلاب، بخش محیط زیست شماره مسلسل ۱۷۰۴۸، کد موضوعی ۲۵۰
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۵۴، **برنامه پنجم عمرانی کشور** (تجدید نظر شده) ۱۳۵۶ - ۱۳۵۲، دوره: ۲۳ شماره چاپ: ۶ شماره جلد: ۱۶ شماره صفحه: ۷۱۲۴
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۸ **قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران**، دوره: ۳ شماره جلد: ۱ شماره صفحه: ۲۶۱
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۳ **قانون برنامه پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران** دوره: ۴ شماره جلد: ۱ شماره صفحه: ۶۳۳
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۹ **قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران** دوره: ۵ شماره جلد: ۱ شماره صفحه: ۱۵۶۷
- مشهدی، علی، خسرو شاهی، حسن، سپردار، مریم، ۱۳۹۸ش، «الزامات حقوقی محیط زیستی صنعت بالادستی نفت و گاز در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه پژوهش حقوق عمومی**، پیاپی ۶۲، شماره بهار
- Allison, Edith. Mandler, Ben (2018), **Petroleum and the Environment**, USA: The American Geoscience Institute.

Ngene, Stanley. Tota -Maharaj, Kiran. Eke, Paul. Hills, Colin.(2016) Environmental and Economic Impacts of Crude Oil and Natural Gas Production in Developing Countries. International Journal of Economy, **Energy and Environment**. Vol. 1, No. 3, 2016, pp. 64-73.

Parker, Thomas H. Pitt,G.D,1987, **Pollution Control Instrumentation for Oil and Effluents**, Springer; 1th edition.

Schenau, Sjoerd(2018) **Environmental activity accounts: EPEA and EGSS** https://www.unece.org/.../S8_1_Mon_activity_accounts_2018 - Page 5 (99/05/11)